

СПРАВА ДРЕЙФУСА ЯК КАТАЛІЗАТОР ЗМІН У ФРАНЦІЇ

Мотько Ірина,

студентка III-го року навчання
факультету історії, бізнес-освіти та права
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
e-mail: motko3012@gmail.com

Науковий керівник: **Бабак Оксана,**

кандидат історичних наук, доцент,
кафедра історії України та всесвітньої історії
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка

Минуло більше століття відтоді, як у Франції розгорнувся гучний скандал, який привернув увагу світу – справа французького капітана єврейського походження Альфреда Дрейфуса. Зневажання чи нехтування правами окремих людей на користь державних інтересів або інтересів певних політичних угруповань, які не бажають кинути виклик усталеній репутації, актуалізують проблему А. Дрейфуса. У ХХІ ст., відлуння судової справи 1894 р. вимагає неупередженості в оцінці юридичної практики та дотримуванні закону як особистості, державної інституції, так і, політичної організації.

Альфред Дрейфус (1859–1935) народився у Мюльхаузені (Ельзас) в сім'ї багатого фабриканта, яка оселилася в Парижі після франко-пруської війни (1870 р.). Після закінчення Політехнічної школи (воєнне училище) він влаштувався інженером до армії. У 1889 р. отримав чин капітана, і в 1892 р. став служити при Генеральному штабі. Альфред Дрейфус поважав французькі традиції, але одружився у синагозі, висловлюючи таким чином свою відданість ліберальним, а не радикальним політичним ідеалам [3, с. 209].

Восени 1894 р. до рук французької розвідки потрапив супровідний лист (бордеро), у якому невідомий французький офіцер повідомляв німецькому військовому аташе в Парижі, полковникові фон Шварцкоппену, про надсилання йому секретних військових документів. На підставі деякої подібності почерку, але головним чином за антиєврейську упередженість, керівники розвідки, серед яких особливо вирізнявся майор Анрі, запідозрили у зраді Альфреда Дрейфуса. Незважаючи на розбіжність у думках експертів-графологів щодо авторства документа, 15 жовтня 1894 р. Дрейфуса заарештували і, за розпорядженням військового міністра,

генерала Мерсьє, віддали військовому суду за звинуваченням у державній зраді [7].

Справу Дрейфуса розбирали на закритих засіданнях, докази обвинувачення не були ретельно перевірені. Однак клерикальна і реакційна преса щодня публікувала нібито достовірні відомості про злочини офіцера-єврея в штабі, поширюючи навіть чутки про його зізнання. Військове міністерство чинило тиск на суд і навіть порушуючи встановлені у Франції норми судочинства, без інформування Дрейфуса, за згодою військового міністра Мерсьє, таємно надало матеріали – звинувачення. Начальник французького Генерального штабу генерал Буадефр разом зі своїм помічником генералом Гонзем, а також Паті де Кламом, Анрі та декількома іншими наголошували на провині А. Дрейфуса [1, с. 86].

22 грудня 1894 р. суд одногосно визнав капітана Дрейфуса винним у шпигунстві та державній зраді, засудивши його до позбавлення чинів, звань, і довічного заслання до Французької Гвіани [4, с. 103]. 5 січня 1895 р. на Марсовому полі в Парижі А. Дрейфуса піддали принизливій процедурі розжалування. Натовп, підігрітий антисемітською пресою, супроводжував церемонію антисемітськими вигуками. Натовп насміхався, коли з капітана Дрейфуса зірвали нагороди й відзнаки, зламали його шпагу [1, с. 86].

Дрейфуса заслали на Чортів острів («острів Диявола»), розташований біля північно-східного узбережжя Південної Америки, а його дружині Люсі Дрейфус-Адамар відмовили у супроводі Альфреда, що суперечило правовим нормам.

На прохання Матьє, брата засудженого, французький публіцист й громадський діяч Лазар Бернар опублікував памфлет «Правда про справу Дрейфуса» (1896 р.), розіслав його членам сенату і громадським діячам. До цього, полковник Пікар, новий начальник французької розвідки, переглянув справу і визнав докази проти А. Дрейфуса сумнівними. У березні 1896 р. французька розвідка перехопила лист Шварцкоппена майору Фердинанду Вальсену Естергазі, з якого випливало, що Естергазі є німецьким агентом. Пікар встановив, що документ, на підставі якого А. Дрейфуса віддали під суд, написаний Естергазі. Щоб не допустити повторного перегляду справи, помічник Пікара майор Ю.Ж. Анрі, підробив документ, який звинувачував Дрейфуса у зраді. Пікара було усунено з посади, і відкомандировано до Африки. Завдяки доказам про виявлені факти, віце-голова сенату Шерер-Кестнер подав заяву до Сенату про невинуватість капітана. Прем'єр-міністр Ф. Ж. Мелін відмовився прийняти заяву та намагався приховати факти.

У французькому суспільстві панували антисемітські настрої. Країною прокотилася хвиля антисемітських заворушень. Представлений перед судом Естергазі був виправданий, як жертва єврейських підступів.

Полковник Пікар був змушений подати у відставку, його ув'язнили на двомісячний термін, звинувативши в наклепі [8].

Упередженість суддів і свавілля військового відомства були настільки неприкритими, що викликали обурення в суспільстві. 13 січня 1898 р. у паризькій щоденній газеті Жоржа Клемансо «L'Aurore » з'явився відкритий лист письменника Еміля Золя президенту республіки Феліксу Фору під заголовком «Я звинувачую!». Золя звинувачував міністрів, Генеральний штаб, низку високопоставлених військових осіб і, зрештою, обидва військові суди в тому, що вони свідомо йшли на фальсифікації, щоб вигородити зрадника Естергазі, а також за антисемітизм. Лист справив сильне враження: в одному Парижі було продано двісті тисяч примірників газети. Противники Дрейфуса висунули проти Золя звинувачення в образі французької армії і військового суду. У лютому 1898 р. суд присяжних визнав Золя винним у наклепі й засудив його до року в'язниці та штрафу в три тисячі франків. Після касації вироку Золя знову був визнаний винним і змушений емігрувати до Англії, а пізніше зумів повернутися до Франції. Стаття Золя отримала широкий резонанс у культурних колах всього світу і стала прикладом впливу інтелектуальної еліти на можновладців [8].

Тим часом нападки антисемітської преси не слабшали. Офіцери Генерального штабу погрожували подати у відставку, якщо А. Дрейфус буде виправданий; посилилися антиєврейські заворушення. Водночас справедливість вироку у справі Дрейфуса вже не здавалася настільки незаперечною. Справа Дрейфуса стала найважливішою подією суспільно-політичного життя країни, що викликала запеклі суперечки не тільки у Франції, а й далеко за її межами. Партії, громадські кола і навіть сім'ї розкололися на два основні табори: дрейфусарів, які підтримували капітана Дрейфуса з самого початку справи, і антидрейфусарів, які приєдналися до обвинувачів капітана та підтримали його покарання. Інша група, ревізіоністи, виникла в 1898 р., виступаючи за перегляд судового процесу через їхнє переконання в невинуватості капітана Дрейфуса [2, с. 194].

Влітку 1898 р. протести під проводом Пікара та інших змусили нового військового міністра Л. Е. Кавеньяка ініціювати перегляд справи Дрейфуса. Підробки Анрі були розкриті, що призвело до його арешту 30 серпня 1898 р. та подальшого самогубства у в'язниці наступного дня. Естергазі втік до Лондона, де публічно зізнався, що був автором листа, за який А. Дрейфуса засудили. Громадські настрої почали змінюватися на користь Дрейфуса, що спонукало уряд вимагати скасування вироку та перегляду справи у Верховному суді. Це рішення спровокувало серію урядових криз, що зрештою призвело до формування кабінету на чолі з

П. М. Вальдеком-Руссо. Його уряд наказав переглянути справу А. Дрейфуса, що викликало бурхливі антисемітські демонстрації [1, с. 87].

Під час процесу в м. Ренні свідки звинувачення, включаючи генералів і армійських офіцерів, підтримали свої попередні свідчення щодо причетності Дрейфуса, незважаючи на заяву Шварцкоппена для преси, що він отримав документи через Естерхазі, і офіційне підтвердження уряду Німеччини, що він ніколи не мав справи з Дрейфусом. Тим не менш, 9 вересня 1899 року військовий суд більшістю голосів визнав Дрейфуса винним, але засудив його лише до десяти років ув'язнення, з яких він уже відбув п'ять. Дрейфус відмовився від апеляції, що призвело до того, що президент Е. Лубе за дорученням уряду помилував його 19 вересня 1899 р., одночасно амністувавши всіх засуджених у цій справі [6, с. 198].

У 1903 р. А. Дрейфус подав касаційну скаргу і вимагав нового розслідування, яке завершилося в липні 1906 року. Апеляційний суд проголосив, що свідчення проти А. Дрейфуса були абсолютно необґрунтованими і що для його реабілітації немає необхідності в подальшому судовому розгляді. Альфреда Дрейфуса було виправдано і поновлено на посаді. Він повернувся в армію, отримав звання майора, але незабаром звільнився. У 1908 р., під час перенесення праху Е. Золя до Пантеону, А. Дрейфуса було поранено журналістом-антидрейфусарівцем. Під час Першої світової війни Альфред Дрейфус служив у французькій армії, отримавши звання підполковника [8].

Справа А. Дрейфуса викликала тривалу політичну кризу у Франції. Серед її наслідків було послаблення позицій представників духовенства та прийняття Закону про відокремлення церкви від держави в 1905 р. [5, с. 367].

Відокремлення церкви від держави в 1905 р. не змогло вирішити суспільні суперечки, які тривали у Франції, і антисемітські настрої збереглися після розгляду справи Дрейфуса. Антисемітизм поширювався в новій, менш відвертій формі, проникаючи в культурні та соціальні сфери, хоча, в політичній сфері залишався майже непомітним [3, с. 210].

Висновки. Отже, справа Альфреда Дрейфуса (1894–1906 рр.) яскраво нагадує про небезпеку несправедливості в суспільних інститутах. Випробування Альфреда Дрейфуса, позначене безпідставними звинуваченнями, підробленими доказами та публічним приниженням, є прикладом небезпеки безконтрольної упередженості. Його справа стала катализатором поляризації політичних сил у Франції, адже французьке суспільство поділилося на дрейфусарів та антидрейфусарів. У соціальному плані справа Дрейфуса призвела до антисемітизму й серед культурних і прогресивних громадян. Євреї всього світу були вражені тим, що подібне могло мати місце у Франції, батьківщині свободи та демократії. Альфред Дрейфус був повністю асимільованим євреєм, проте його справа показала, що асиміляція не є захистом від антисемітизму.

Іншим соціальним наслідком стало посилення ролі преси, яка вперше справила важливий вплив на політичне життя Франції. Сила преси, безсумнівно, спонукала політиків до дії й до перегляду справи. Незважаючи на роки неправомірного засудження та вигнання, Дрейфус зрештою був справедливо визнаний невинним та поновленим на посаді. У Франції, Європі та світі справа Дрейфуса представила собою перевірку того, як права та свободи людини за цінності та принципи демократії та республіканізму втілювалися на практиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балик О. Справа Дрейфуса як символ боротьби за демократичні цінності у Франції наприкінці XIX – XX ст. *Студентський науковий вісник Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. 2015. Вип. 37. С. 85–87. URL: http://catalog.library.tnpu.edu.ua/naukovi_zapusku/stud-visnuk/stud_visn_15_37.pdf (дата звернення: 05.04.24).
2. Білоножко С. В., Давлетов О. Р. «Справа Дрейфуса» крізь призму засобів масової інформації Франції кінця XIX ст. *Zaporizhzhia Historical Review*. 2021. Т. 57. № 5. С. 193–199. URL: <https://istznu.org/index.php/journal/article/view/2370/2153> (дата звернення: 05.04.24).
3. Демонізація іншого: Антисемітизм, расизм і ксенофобія / за ред. Р. С. Вістріча; пер. з англ. Г. Є. Краснокутського; наук. ред. Е. І. Мартинюк. Одеса: АО БАХВА, 2006. 412 с.
4. Дзюбенко В. Д. Основні ідеї Теодора Герцля як засновника політичного сіонізму. *Освіта та наука – 2015: матеріали звітно-наукової конференції студентів Інституту філософської освіти та науки 27-30 квітня 2015 року*. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. С. 103–105. URL: <https://ntsa.npu.edu.ua/images/doc/zbirnyk-osvita-i-nauka-2015-full.pdf> (дата звернення: 05.04.24).
5. Країни світу і Україна: енциклопедія: в 5 т. / редкол.: А. І. Кудряченко та ін.; ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Т.1: Північна Європа. Західна Європа. Південна Європа. Київ: Видавництво «Фенікс», 2017. 564 с. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Zbirka/Krainy_svitu_i_Ukraina_entsyklopediia_v_5_t_Tom_1_Pivnichna_Yevropa_Zakhidna_Yevropa_Pivdenna_Yevrop.pdf (дата звернення: 05.04.24).
6. Плюта Н. В. Справа Дрейфуса у контексті суспільно-політичних дискусій у Франції. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. Рівне: РДГУ, 2009. Вип. 15. С. 195–198. URL: https://www.rusnauka.com/3_ANR_2014/Istoria/2_156569.doc.htm (дата звернення: 05.04.24).
7. Проти всіх: справа Альфреда Дрейфуса. URL: <https://loyer.com.ua/uk/proty-vsih-sprava-alfreda-drejfusa/> (дата звернення: 05.04.24).
8. What Was the Dreyfus Affair? URL: <https://www.history.com/news/what-was-the-dreyfus-affair> (date of access: 05.04.24).